

מקצוע ראית החשבון על פרשת הדרכים

פרופ' יורם עדן*, רו"ח ד"ר אריה עובדיה**

1. מבוא

מאז שנות השבעים נמצא מקצוע ראית החשבון תחת ביקורת ציבורית נוקבת. גלי הביקורת כלפי המקצוע גואים בעקבות תופעות של קריסה בלתי צפויה של חברות המלווה בהפסדים כספיים גדולים לציבור. אך צפוי הוא שהשאלה "היכן היו רואי החשבון?" תחזור ותישאל לאחר קריסת חברות.

ניתן לראות בוועדות החקירה הציבוריות שהוקמו בארה"ב בסוף שנות השבעים כראשיתו של תהליך הביקורת הציבורית על המקצוע. וועדת החקירה בראשותו של הסנטור Metcalf, ווועדת החקירה ברשותו של חבר הקונגרס Moss מתחו ביקורת נוקבת על תפקודם של רואי החשבון. בוועדות אלו הושמעה לראשונה הטענה כי עיסוקם של רואי החשבון במתן שירותי ייעוץ וניהול נלווים לגופים המבוקרים על ידם, עלול לפגוע באי-התלות שלהם, ולכן יש להגבילו.

בשנות השמונים, השכיל המקצוע להגדיר את מושג "פער הציפיות" ולחלל את הביקורת הציבורית עליו לתחום זה. "פער הציפיות" ("The Audit Expectation Gap") הוא מושג המבטא את הפער הקיים בין ציפיות המשקיעים בשוק ההון המסתמכים על דוחות כספיים המבוקרים על ידי רואי חשבון, לבין אופי תפקידם של רואי החשבון, ומידת האחריות המוטלת עליהם, בהתאם לתקני ביקורת, לחוק ולפסיקה. בעוד שהמשקיעים מצפים כי רואי החשבון יאתרו מיד כל תרמית או מעילה, ויחוו את דעתם לגבי אופן תפקוד הנהלת החברה, הרי למעשה תפקידו של רואה החשבון הוא לבצע ביקורת לצורך גיבוש דעה ומתן חוות דעת על נאותות הדוחות הכספיים.

המקצוע בארה"ב הכיר באחריותו להיווצרות "פער הציפיות" והחליט לנקוט גישה אקטיבית כדי לצמצם אותו. ואכן, בסוף שנות השמונים, ולאחר פרסום המלצות וועדת Treadway

* דיקאן ביה"ס למינהל עסקים במסלול האקדמי של המכללה למינהל.
** ראש המרכז לחשבונאות בביה"ס למינהל עסקים במסלול האקדמי של המכללה למינהל.

החליטה הוועדה לתקני ביקורת של ה-AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) לנקוט בצעד חסר תקדים ולפרסם בשנה אחת (שנת 1988) תשעה תקני ביקורת חדשים. תקני ביקורת אלה נודעו כ"תקני פער הציפיות". תקנים אלו עסקו בין היתר, בחובתו של רואה החשבון להעריך כלי הבקרה הפנימיים בחברה, בשאלת אחריותו לאיתור הונאות ופעולות לא חוקיות, ובהגדרה וניסוח טובים יותר של דיווחי המבקר, כאופן שיביא לצמצום "פער הציפיות". ניתן לקבוע כי תקנים אלו הרחיבו במידה רבה את אחריותו המקצועית של רואה החשבון ואת רמת הכישורים המקצועיים הנדרשים ממנו, אך לא פתרו את "פער הציפיות".

מן הראוי לאזכר כי גם בישראל, הביעו וועדות ציבוריות שונות מורת רוח, מאופן תפקודם של רואי החשבון. בתחילת שנות התשעים, הוקמה וועדת הגין, בעקבות יוזמה של הרשות לניירות ערך ונציבות מס הכנסה. אולם הוועדה לא הצליחה לגבש המלצות שתהינה מוסכמות על כל חברה, ובסופו של יום נמצא שעבודת הוועדה דעכה מבלי שהותירה כל חותם ממשי על התפתחות המקצוע.

וועדת ברודט, (הוועדה לבחינת שינויים מבניים בשוק ההון), כללה בדן וחשבון שלה שתי המלצות הרלבנטיות למקצוע ראית החשבון: בסעיף 2.1 קראה הוועדה להקמת מוסד לתקינה בחשבונאות (המלצה שיושמה בינתיים, אם כי טרם עוגנה בחקיקה). כמו-כן קראה הוועדה בסעיף 2.2 לאימוץ תקני הביקורת הבינלאומיים (תקני ה-IFAC).

3. לדיון מעמיק יותר בנושא פער הציפיות ראה למשל אצל צבי חימון ושמעון רוזבין, "פערי הציפיות בביקורת חיצונית והפנימית", "רואה החשבון", כרך מ"ו (418), דצמבר 1998, עמ' 775-778.

4. בוועדה נוצר עימות חזיתי בין נציגי הנציבות והרשות מצד אחד, לבין רואי החשבון נציגי המקצוע מצד שני, שהיקשה על גיבוש המלצות מוסכמות ותכליתיות.

5. יוזמת חקיקה של הרשות לניירות ערך בנושא הוקפאה לאחר שהרשות הגיעה להבנה עם לשכת רואי חשבון בישראל, לפיה תפעל הלשכה לאימוץ שיטתי של תקני הביקורת הבינלאומיים.

בשנים האחרונות, התרע יו"ר הרשות לניירות ערך בארה"ב (ה-SEC) כי עיסוקם של רואי החשבון במתן שירותי ניהול נלווים לגופים המבוקרים על ידם, פוגע באי-התלות שלהם, ודרש להפריד את שירותי הניהול הנלווים מן המשרדים העוסקים בביקורת.

כמאמר מוסגר נעיר כי לדעתנו, ההתייחסות לשירותי הייעוץ ושירותי הניהול הנלווים כאל מקשה אחת עלולה להטעות. יש לדעתנו להבחין בין שירותי ייעוץ הניתנים ללקוח בתחום מומחיותו של רואה החשבון, (ייעוץ בשאלות מיסוי, שאלות דיווח חשבונאיות, הערכות להנפקות, עסקאות מיוזמים ורכישות), לבין שירותי ייעוץ אחרים, (כמו פיתוח והטמעת מערכות מידע, ייעוץ בתחום השיווק, או ייעוץ אסטרטגי). בעוד שבישראל, עיקר

שירותי הייעוץ ניתנים בתחום מומחיותו של רואה החשבון, ולכן קשה להפרידם מתחום הביקורת, הרי בארה"ב עיקר שירותי הייעוץ הם בתחומים האחרים, ולכן קל להפרידם ולנתקם משירותי הביקורת.

אם נראה היה כי המקצוע מצליח להיחלץ מדרישות אלו באה פרשת קריסת חברת אנרון וטרפה את הקלפים מחדש. חומרתה של פרשת אנרון היא משילובם של חמישה גורמים:

א. סדר הגודל של ההפסד הכספי – מדובר בחברה השבעית בגודלה בארה"ב וחברת האנרגיה הגדולה ביותר. ההפסד הכספי שנגרם למשקיעים הינו כ-60 מיליארד דולר.

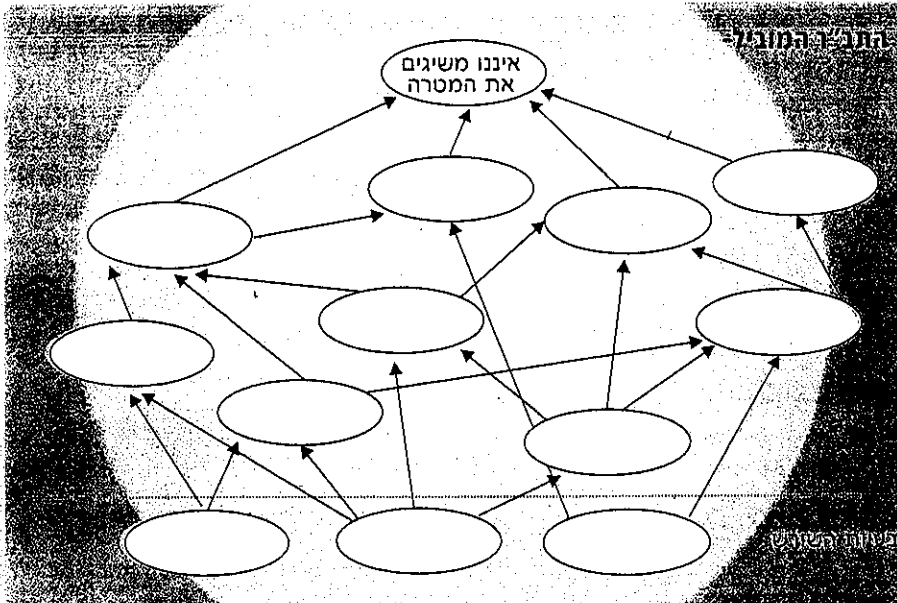
ב. כשלון בביקורת – החברה נקטה ב"תרגילים" חשבונאיים מפותקים כדי להסוות לאורך שנים הפסדים בסכומים של מאות מיליוני דולרים ולא לתת להם ביטוי וגילוי נאות בדוחות הכספיים. רואי החשבון שהיו אמורים לאתר תרמיות אלו כשלו בעבודתם.

ג. לא זו אף זו, ככל הנראה רואי החשבון שיחפו פעולה עם הנהלת אנרון. הם ידעו ובחרו לעצום את עיניהם, ואולי אף יזמו חלק מן התרגילים החשבונאיים המפותקים שאפשרו את הסוואת ההפסדים.

ד. רואי החשבון העניקו לאנרון שירותים ייעוץ נלווים וקיבלו כגינם שכר טרחה גבוה במיוחד. נראה בעליל כי ההכנסות הגבוהות משירותי הייעוץ הנלווים פגעו באי-תלותם של רואי החשבון.

ה. לאחר חשיפת הפרשה התנהגו רואי החשבון בצורה נלוזה הגובלת בפלילים, והשמידו מסמכים.

אחת התוצאות החמורות למקצוע היא קריסתה של פירמת רואי

איור 1: תבנית לעץ-הווה

החשבון ארתור אנדרסן, אחת מחמש הפירמות הגדולות בעולם (ובעבר הגדולה שבהן).

בארה"ב ובאנגליה הוקמו וועדות ציבוריות לבחינת ההשלכות והלקחים מפרשת אנרון למקצוע.

אין ספק שוועדות אלו תחזרנה ותקראנה להפרדה בין שירותי הייעוץ לשירותי הביקורת. ניתן גם לצפות לכך שוועדות אלה תמלצנה על צעדים נוספים לאבטחת אי-תלותו של רואה החשבון המבקר, ובהן המלצות לגבי אופן המינוי שלו ומשך כהונתו. איש לא יפתע אם תתקבל המלצה להגבלת משך המינוי של פירמת רואי החשבון בגוף המבוקר וקיום רוטציה בין פירמות רואי החשבון.

הביקורת על תפקוד רואי החשבון נמשכת כאמור מזה כשלושים שנה, אך רומה כי מעולם לא היה מצב מקצוע ראית החשבון ירוד יותר מאשר היום. ניתן לקבוע כי כל מאמצי המקצוע, לאורך שני העשורים האחרונים, לשפר את תדמיתו – כשלו.

אנו סבורים כי לא ניתנה תשומת לב מספקת לניתוח הגורמים שהביאו למצבו הירוד של המקצוע. לכן, ננסה ברישימה קצרה זו להציג את דעתנו באשר לגורמי הכשל, וזאת תוך שימוש במתודולוגיה של "עץ ההווה" שהציג גולדרט.

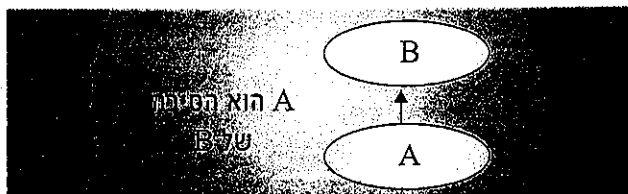
2. תרשים "עץ הווה"

תרשים עץ-הווה (CRT – Current Reality Tree) הוא כלי התמקרות חדשני המבוסס על צורת חשיבה לוגית. הכלי מיועד לזהות את בעיות השורש בארגון. ההנחה היא שבעיות רבות בארגון הן

6. E.M. Goldrat (1994) "It's Not Luck" The North River Press, Great Barrington, MA.

ד. מציאת הקשרים הלוגיים בין התב"רים

קשר סיבה-תוצאה בין תב"רים יצוין בחץ המוליך מהתב"ר שהוא הסיבה לתב"ר שהוא התוצאה. איור 2 מתאר בצורה גרפית קשר סיבתיות בין שני תב"רים.

איור 2

3. בנית עץ הווה לתאור מצב המקצוע

באיור מס. 3 מוצג תרשים עץ הווה המציג את דעתנו לגבי בעיות השורש והתופעות הבלתי רצויות, איתן מתמודד המקצוע כיום. בהתאם למתודולוגיה של על ההווה, בדין להלן אנו ננסה לחשוף את בעיות השורש ע"י ניתוח מ"למעלה למטה" (מצמרת העץ לשורשיו). הקורא מוזמן לחזור ולבחון את תקפות הניתוח ע"י בחינה של הקשרים הלוגיים "מלמטה למעלה" – מבעיות השורש ועד התב"ר המוביל.

התב"ר המוביל לדעתנו הוא הכשלונות החוזרים ונשנים בביקורת הנחשפים בעקבות קריסת חברות. כשלון בביקורת (Audit Failure) הינו מצב שבו רואה החשבון המבקר איננו מאתר מצג מטעה הכלול בדוחות הכספיים, למרות שיישום תקני ונוהלי ביקורת מקובלים היה אמור להוביל לאיתור המצג המטעה.

אם נתחיל ל"קפל" את ההווה מן הצמרת אל השורשים נמצא כי לתב"ר המוביל של כשלון בביקורת מובילים שני תב"רים:

א. לעתים נובע הכשלון בביקורת כיצוד שגורתי של עבודת הביקורת ע"י צוות עובדים לא מיומן וחסר תפיסה של "ראש גדול" – (להלן: "תב"ר צוות הביקורת").

ב. במקרים אחרים, נובע הכשלון בביקורת מכך שרואה החשבון איננו מפעיל שיקול דעת בלתי תלוי בגוף המבוקר. (להלן: "תב"ר אי התלות") מקרה אגרון הוא כמובן הדוגמא הבולטת לתב"ר מסג זה.

תב"ר צוות הביקורת נובע משני תב"רים:

א. עובדי פירמת רואי החשבון שואפים לעסוק בתחום שירותי הייעוץ ושירותים הנלווים, ו/או במחלקות המקצועיות, ולא בתחום הביקורת.

ב. שכר הטרחה בתחום שירותי הביקורת (ובעקבותיו תגמול העובדים) נמוך יותר מאשר בתחום השירותים הנלווים. תב"ר מרכזי זה והסיבות להיווצרותו נדון בהמשך.

בעצם סימפטומים של בעיות השורש, כך שאם נאתר ונפתור את בעיות השורש, תיפתרנה גם עיקר הבעיות האחרות. בעיות השורש עצמן עלולות להיות חבויות מתחת לפני השטח (כשם ששורשי העץ חבוים מתחת לפני הקרקע).

תרשים עץ-הווה הוא כלי גרפי הבנוי כעץ לוגי המתאר קשרי סיבה-תוצאה בין הבעיות של הארגון. תבנית לעץ-הווה ניתן למצוא באיור 1. להלן תאור תמציתי של אופן בנית עץ ההווה

א. השלב הראשון בבניית עץ ההווה הוא זיהוי התופעות הבלתי רצויות (תב"רים). (UDE – Un-Desirable Effect).

כדי שתופעה תקרא תב"ר (תופעה בלתי רצויה) והיא תיכלל ב"עץ ההווה", צריכים להתקיים שלושה תנאים:

• התופעה צריכה להיות קיימת.

• התופעה צריכה להיות בלתי רצויה.

• התופעה צריכה להיות בשליטתנו או בהשפעתנו.

התנאי השלישי חשוב במיוחד. אמירה כמו "קיים מיתון בשוק העולמי" לא תוגדר כתב"ר. אין לנו כל שליטה או השפעה על כלכלת העולם.

מאידך, קיימות תופעות שאינן בשליטתנו, אך ברור שיש לנו השפעה עליהן. למשל, התופעה לפיה "לקוחות רבים נוטשים את החברה" היא תב"ר לגיטימי. אמנם לתחרות יש השפעה מכרעת על הנטישה, אך לנו השפעה חזקה על נטישת הלקוחות.

התב"רים ירשמו תמיד בניסוח שלילי.

ב. "התב"ר המוביל"

ברשימת התב"רים נכלול תמיד את "התב"ר המוביל" – שמבטא את העובדה שאיננו משיגים את המטרה. בארגונים עסקיים "התב"ר המוביל" יבוטא באמירה: "ערך הפירמה לא מושבח מספיק".

כל התב"רים ב"עץ ההווה" יתייחסו ל"תב"ר המוביל". תופעה בלתי רצויה פירושה שהיא תורמת (תרומה שלילית) ל"תב"ר המוביל" של אי השגת המטרה.

ג. התמקדות בתב"רים החשובים

על מנת שהניתוח יהיה פשוט ובהיר יש להצטמצם ולהתרכז ב 8-14 תב"רים. בדרך כלל, כשלב הראשון לאחר סיעור המוחות, ראיונות ובחינת מסמכים ודוחות מוצעים תב"רים רבים יותר.

צמצום מספר התב"רים יכול להיעשות בשתי דרכים:

• ריכוז תב"רים דומים תחת קטגוריה אחת.

• הורדת תב"רים שחשיבותם אינה גדולה, יחסית לתב"רים האחרים ברשימה.

לתב"ר אי התלות מובילים שני תב"רים:

א. המשקל הגבוה של הכנסות פירמת רואי החשבון משירותים נלווים מלקוחות הביקורת שלהם.

ב. אופן ניהול פירמת רואי החשבון. בפירמות גדולות מוקמים מרכזי רווח כאשר השותפים המנהלים את אותם מרכזי הרווח, נדרשים להשיג רמת רווחיות מספקת ונמדדים לפי הישגיהם. ניתן לטעון כי הבחינה של מנהל מרכז הרווח היא מנקודת ראות של Retainer מבלי שנערכת התאמה לרמת הסיכון המקצועי הכרוכה בטיפול בכל לקוח. לכן, אותם שותפים המנהלים את מרכזי הרווח חוששים מאבדן לקוחות "מרכזיים" מנקודת ראותם, דבר המכרסם ביכולתם להפעיל שיקול דעת מקצועי בלתי תלוי.

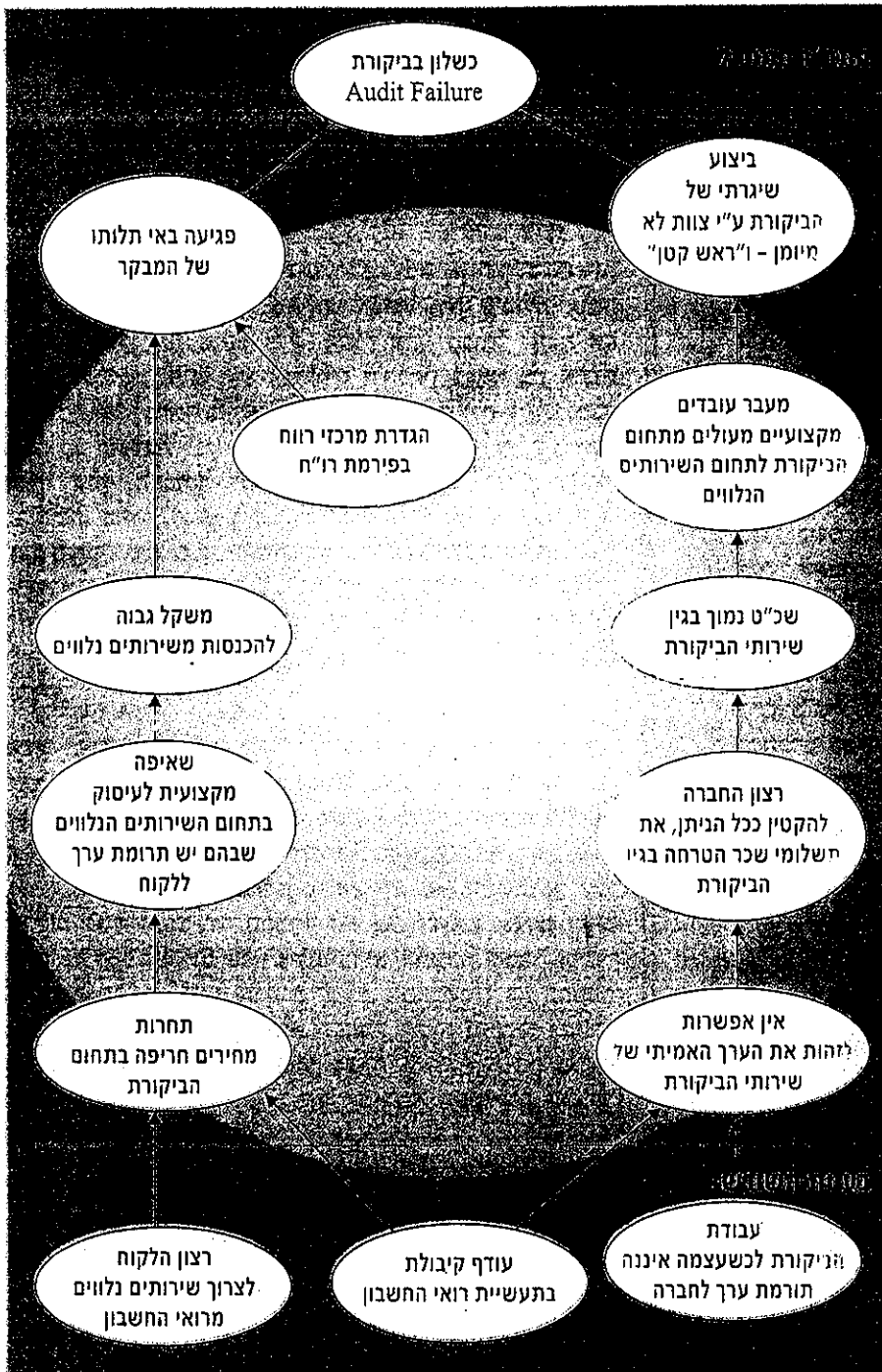
נדגים טענה זו בעזרת פרשת אנרון.

הכל יודעים שהכנסות ארתור אנדרסן מאנרון הסתכמו ב-52 מיליון דולר לשנה (מזה 27 מיליון דולר משירותי ייעוץ, והיתרה – 25 מיליון דולר משירותי הביקורת). אם נשווה סכום זה להכנסות הפירמה הבינלאומית ארתור אנדרסן כולה, הפירמה היתה יכולה וחייבת לעמוד על שיקול דעתה המקצועי גם במחיר של אבדן לקוח כמו אנרון. אולם אם נבחן את הדברים מנקודת ראותו של מנהל סניף יוסטון, שאנרון היתה לקוח מרכזי שלו, נקבל תמונה מורכבת יותר.

תב"ר שכר הטרחה הנמוך בגין שירותי הביקורת, הינו תב"ר מרכזי בעץ ההווה. כבר בראשית שנות השמונים הכיר

המחקר החשבונאי בתופעת ה-"Low-Balling".⁵ תופעה זו מתרחשת כאשר פירמות רואי החשבון מנסות להשיג לקוחות חדשים ע"י הפחתה ניכרת בתעריפי שכר הטרחה המוצעים להם וזאת מתוך הנחה שלאחר שיושג הלקוח ניתן יהיה לשוב ולהעלות לו בהדרגה את תעריפי שכר הטרחה בשנים הבאות. אלא, שגם הלקוח מודע לשיקולים אלו, וכאשר פירמת רואי החשבון מנסה

7. ראה למשל אצל DeAngelo (1981).

איור מס. 3: "עץ הווה ממוקד"

להעלות את תעריפי שכר הטרחה (כדי "לפצות" את עצמה על שנות שכר הטרחה הנמוך) עוזב הלקוח את הפירמה ומתקשר עם רואי חשבון אחרים ששוכן מציעים לו תעריפי שכר טרחה נמוכים, וחוזר חלילה.

תופעה בלתי רצויה זו של שכר הטרחה הנמוך מתרחשת שעה שמורכבות המשק, ותהליכי הגלובליזציה מחייבים השקעת תשומות איכותיות נוספות של הון אנושי בביצוע הביקורת.

ובמקביל לעליה נמשכת ברמת האחיות המקצועית המוטלת על רואי החשבון וחשיפתם לתביעות בגין רשלנות מקצועית.

שכר הטרחה הנמוך בתחום הביקורת, מגביל את יכולת הפירמה לתגמל באופן ראוי את עובדי הביקורת שלה (השואפים כאמור לעבור לתחומי פעילות אחרים) ומעמיק את תלותה בסכסוד הצולב של ההכנסות מהשירותים הנלווים.

שכר הטרחה הנמוך בתחום הביקורת, נובע הן מקיום תחרות מחירים חריפה (הנובעת מבעית השורש של עודף קיבולת, אותה ננתח בהמשך) והן מכשל שוק: השוק איננו מסוגל לזהות את הערך האמיתי של שירותי הביקורת ולהבחין בשוני בין איכות הביקורת של המשרדים השונים. בניתוח עלות תועלת פשוט נמצא כי כאשר התועלת לגוף המבוקר מביצוע הביקורת איננה ברורה, ישאף הגוף המבוקר להקטין ככל הניתן את עלות שירותי הביקורת. הרצון להקטין ככל הניתן את תשלומי שכר הטרחה, נובע בעיקרו מבעית השורש שלפיה עבודת הביקורת נתפסת "כרע הכרחי", כעלות הנכפית סטטוטורית על החברה ולא כעלות ה"תורמת ערך" לחברה. הלקוחות מעוניינים להשיג "יחידת ביקורת" – "One unit of Assurance" ואדישים לשאלת זהות המבקר.

עדות לטענה זו ניתן למצוא במחלוקת הקיימת במחקר האמפירי בשאלה האם שכר הטרחה שגובות פירמות רואי החשבון המובילות, ה-Big 8 גבוה יותר משכר הטרחה שגובות פירמות רואי החשבון האחרות. במחקרים של Simunic (1980) ו-Dopuch and Simunic (1980) נמצא באופן מפתיע, יחס שלילי בין גובה שכר הטרחה לבין השתייכות המבקר ל-Big 8. ההסבר שניתן ליחס שלילי זה הוא התחרות שבין פירמות רואי החשבון. הסבר אפשרי נוסף שהוצע הוא קיום יתרונות לגודל, המאפשרים את הפחתת שכר הטרחה לפירמות ה-Big 8. תוצאות דומות נתקבלו במחקר של Maher et al. (1985). לעומתם מצאה Palmorse (1986) מתאם חיובי מובהק בין גובה שכר הטרחה לבין השתייכות המבקר לקבוצת ה-Big 8.

בניגוד לשירותי הביקורת, שירותי הייעוץ נתפסים כתורמי ערך. והלקוחות מוכנים לשלם את שווי הראוי. במקרים רבים, מעדיפים הלקוחות לצרוך את שירותי הייעוץ דווקא מרואי החשבון שלהם (וזאת היא בעיית השורש השלישית בה נדון להלן). אין תימה, איפוא, שעובדי פירמות רואי החשבון שואפים לעבור ולעסוק בתחום זה.

4. בעיות השורש

ניתוח עץ ההווה חשף את שלוש בעיות השורש, שלטעמנו הן הבעיות הקריטיות איתן מתמודד כיום המקצוע. אנו סבורים כי כל עוד בעיות אלו נותרות בעינן "חבריות" מתחת לפני השטח, לא ניתן יהיה למנוע כשלונות ביקורת נוספים.

8. כיום נותרו ארבע פירמות בינלאומיות מובילות, לאחר תהליכי המיזוגים שהתרחשו בשנות התשעים, וקייסת ארתור אנדרסון.

להלן נתאר בקצרה כל אחת משלוש בעיות השורש:

א. פער בין עלותם הראויה של שירותי הביקורת לבין תועלתם הנתפסת לחברה המבוקרת

המורכבות של העסקים, ההתפתחות העצומה בתקני הדיווח החשבוניים, מעורבותם הגוברת של רשויות הפיקוח, והעמקת החשיפה לתביעות בגין רשלנות מקצועית, מחייבת השקעת תשומות גבוהות הן של הון אנושי, והן של שעות עבודה בביצוע הביקורת. אולם, ניתוח עץ ההווה מלמד כאמור על כשל שוק. הלקוחות אינם מוכנים לשלם את שווי הראוי של שירותי הביקורת.

תורת המימון מגדירה את עלויות הביקורת כחלק מהוצאות הסוכנות (Agency Costs). עפ"י הסבר זה, קיימים ניגודי אינטרסים מובנים בין בעלי העניין השונים בחברה: מנהלים, בעלי השליטה, בעלי מניות המיעוט ובעלי אגרות החוב. ניגודי אינטרסים אלו נובעים מיכולתם של המנהלים/בעלים לבצע פעולות שונות לתועלתם האישית תוך כדי הגדלת הסיכונים המוטלים על בעלי מניות המיעוט ובעלי האג"ח ואף פגיעה אפשרית בהכנסותיהם הצפויות מן החברה. בתנאים אלו נפגמת יכולתה של החברה לגייס הון מן הציבור במחירים המשקפים את שווי הראוי, שכן הציבור "ינכה" מראש משווי החברה סכום המשקף את הפגיעה הצפויה בהכנסותיו כתוצאה מתנהגות לא נאותה של המנהלים/בעלים.

כדי להפיג חששות אלו, כדאי יהיה לחברה להוציא מיוזמתה הוצאות לפיקוח ומניעה מראש (Monitoring and Bonding) שיביאו להקטנה בפגיעה בשווי שייחס לה ציבור המשקיעים. הוצאות אלו הם אמנם הוצאות בלתי יצרניות, ואינן תורמות לערך הפירמה, אך הן נועדו למנוע ירידה גדולה יותר בערך הפירמה.

הקושי במודל זה של הוצאות הסוכנות שהוצע לראשונה ע"י Jensen and Meckling (1976) הוא שאין כל דרך אמפירית לכמת את הוצאות הסוכנות. אין לנו תשובה לשאלה כמה "כדאי" לחברה לשלם לרואי החשבון שלה עבור שירותי הביקורת.

ככל הנראה סכום זה נמוך משווי הראוי של שירותי הביקורת שהיא מבקשת לצרוך.

ב. עודף קיבולת

תעשיית רואי החשבון נמצאת במצב של עודף קיבולת. עודף קיבולת קיים הן ברמת הפרט והן ברמת התעשייה כולה. ברמת הפרט קיים פער עצום בין ההשכלה, המיומנות והכישורים הנדרשים מרואה החשבון מן השורה, לבין יכולתו להביא לידי ביטוי את מלוא כישוריו בתחום הביקורת בלבד.

9. לדיון בשאלת הקשר החשיפה לתביעות לבין שכר הטרחה הראוי ראה אצל גרינברג ועדן (1985).

עודף הקיבולת בתחום הפרט יוצר מיד עודף קיבולת בתעשיה כולה. עודף הקיבולת בתעשיה כולה נובע גם מן המעבר לשנת דיווח אחידה, ומקיצור פער הזמן שבין סוף תקופת החשבון לבין מועד פרסום הדוחות הכספיים המבוקרים/סקורים. פירמות רואי החשבון נאלצות להפעיל במקביל, צוותים גדולים של מבקרים. אין אפשרות להתאים את גודל הצוות לתקופות הביניים שבין מועדי הביקורת/סקירה בהם מופחת העומס מעל המשרדים.

ג. רצון הלקוחות לצורך שירותי יעוץ מרואי החשבון שלהם

כבר עמדנו על כך שמרבית הלקוחות רואים בשירותי הביקורת כ"רע הכרחי" ושואפים להקטין ככל הניתן את התשלומים בגינם. אולם, לקוחות רבים, בעיקר בעלי עסקים קטנים ובינוניים, מוצאים ברואה החשבון יועץ אמין ומהימן המכיר את העסק באופן אינטימי ומעוניינים לצורך את שירותיו בשאלות מיסוי, חשבונאות ומימון.

היתרון הגדול שהלקוחות מוצאים בצריכת שירותי יעוץ מרואה החשבון שלהם, הוא השילוב שבין מקצועיות לאחריות. הלקוח מייחס משמעות גדולה יותר ליעוץ שניתן על-ידי מי שיהיה לצידו ביום פקודה – עת יבשילו תוצאות הייעוץ.

הייעוץ שנותנים רואי החשבון בתחום מומחיותם מפחית במידה רבה את עודף הקיבולת הקיים, הן ברמה האישית והן ברמת התעשיה כולה. ניתן לטעון כי ייעוץ זה פוגע בעקרון אי התלות, שכן רואה החשבון נדרש לחוות דעה לגבי תוצאות הייעוץ שניתן על ידו. אולם, היא הנותנת: דווקא השילוב שבין מומחיות מקצועית לבין רמת האחיות שבה נרשא רואה החשבון, היא הנותנת את הערך לשירותי הייעוץ שלו.

5. סיכום ומסקנות

1. מקצוע ראית החשבון מתמודד עם ביקורת ציבורית נוקבת הנמשכת מזה כשלושים שנה.
2. קריסת חברת אנרון הביאה להקמת וועדות ציבוריות הבוחנות את תפקודם של רואי החשבון. ניתן לצפות לכך שוועדות אלו תחזוונה ותקראנה להפרדה בין שירותי הייעוץ לשירותי הביקורת. ניתן גם לצפות לכך שוועדות אלה תמלצנה על צעדים נוספים לאבטחת אי-תלותו של רואה החשבון המבקר, ובהן המלצות לגבי אופן המינוי שלו ומשך כהונתו. יתכן גם ותתקבל המלצה להגבלת משך המינוי של פירמת רואי החשבון בגוף המבוקר וקיום רוטציה בין פירמות רואי החשבון.
3. ניתוח בעזרת תרשים "עץ ההווה" מלמד כי לא ניתנת תשומת לב מספקת לבעיות השורש של המקצוע, ואלו נותרות חבויות מתחת לפני השטח. בעיות יסוד אלו הינן:
 - א. הפער הקיים בין עלותם הראויה של שירותי הביקורת, לבין נכונות הגופים המבוקרים לשלם עבורם.

ב. עודף הקיבולת בתעשיה רואי החשבון, (הן ברמת הפרט, והן ברמת התעשיה כולה).

ג. רצון הלקוחות לצורך שירותי יעוץ, דווקא מרואי החשבון שלהם.

4. בעיות יסוד אלו יוצרות תופעות בלתי רצויות ובהן תחרות מתירים חריפה, שכר טרחה בלתי מספק לשירותי הביקורת, סבסוד צולב בין שירותי הייעוץ לשירותי הביקורת, ומעבר העובדים הטובים מתחום הביקורת לתחומים אחרים.

5. לדעתנו אין בהמלצות הצפויות בדבר הגבלת יכולתו של רואה החשבון המבקר לעסוק בשירותי יעוץ נלווים כדי לפתור את בעיות השורש, ולהביא לצמצום התופעה של כשלונות ביקורת.

6. ניתן אף לחשוש כי התעלמות מבעיות השורש תביא אף להחרפה בתופעות הבלתי רצויות שנמנו לעיל.

7. אין לראות בשירותי הייעוץ ושירותי הניהול הנלווים הניתנים ע"י פירמות רואי החשבון כמקשה אחת. יש להבחין בין שירותי יעוץ הניתנים ללקוח בתחום מומחיותו של רואה החשבון, (ייעוץ בשאלות מיסוי, שאלות יזום חשבונאיות, הערכות להנפקות, עסקאות מיוזגים ורכישות), שקשה להפרידם מתחום הביקורת לבין שירותי יעוץ אחרים, (כמו פיתוח והטמעת מערכות מידע, ייעוץ בתחום השיוק, או ייעוץ אסטרטגי) שקל להפרידם ולנתקם מתחום הביקורת.

מקורות

- DeAngelo, L. "Auditor Independence, "Low-Balling", and Disclosure Regulation", *Journal of Accounting and Economics* (August 1981) pp. 113-117.
- Dopuch, N. and D. Simunic, "The Nature of Competition in the Auditing Profession: A descriptive and Normative View", in J. Buckley and F. Weston, Ed. *Regulation and the Auditing Profession* (Los Angeles CA: Lifetime Learning Publications, 1980) pp. 77-94.
- Goldrat, E. M., "It's Not Luck" The North River Press, Great Barrington, MA (1994).
- Jensen, M.C., and William H. Meckling, (1976) "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3 (October 1976).
- Maher, M. W., E.G. Broman, R. Carlson and P. Tiessen, "Pricing of Audit Services: Additional Evidence", working paper (University of Michigan, July 1985).
- Palmorse, Zoe-Vonna, "Audit Fees and Auditor Size: Further Evidence", *Journal of Accounting Research* (Spring 1986), pp. 97-111.
- Simunic, Dan, "The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence", *Journal of Accounting Research*, (Spring 1980), pp. 161-190.
- עדן יורם ודורון גרינברג, "תביעות נגד רואי חשבון", רואה החשבון, מ"ד 399)5 אוקטובר 1995, עמ' 471-478.